

تاریخ قرآن در عصر غزنوی

با قدرت‌گیری غزنویان، دانشمندان شیعی از خراسان به نجف رفتند اما از این دوره میراث‌های ماندگاری در تاریخ قرآن به جای مانده است که از آن جمله می‌توان به تفسیر سجستانی و نسخه توپقایی اشاره کرد.

با قدرت‌گیری غزنویان، دانشمندان شیعی از خراسان به نجف رفتند اما از این دوره میراث‌های ماندگاری در تاریخ قرآن به جای مانده است که از آن جمله می‌توان به تفسیر سجستانی و نسخه توپقایی اشاره کرد. امروز 23 ربیع‌الثانی سالروز مرگ محمود غزنوی است. غزنویان در سال‌های 344 هجری قمری تا 583 هجری قمری در بخش‌های از مرکز ایران یا شرق خاورمیانه تا غرب هندوستان و جنوب آسیای میانه قدرت داشتند. غزنویان مورد تایید خلافت عباسی بوده و به نام خلیفه در بغداد حکومت می‌کردند و عباسیان نیز ایشان را به عنوان مروجان اسلام می‌خواند و این بدان خاطر بود که غزنویان در هندوستان سرزمین‌هایی را به جهان اسلام افزوده بودند. غزنویان پانزده سلطان داشتند و دوران اقتدارشان در زمان محمد و محمود غزنوی در اوج خود بوده است. این قدرت در زمان مسعود غزنوی فروکش کرد. آخرین سلطان غزنوی خسرو ملک بود که سلطنتش ربع‌قرن طول کشید و او تنها بر شمال خاوری هندوستان قدرت داشت.

مهدی یاراحمدی و محمدزمان خدایی در «نگاهی به جایگاه ایرانیان در علم قرائت، تفسیر و حدیث» می‌نویسد: «از قرن پنجم به دلیل درگیری‌های سلجوقیان و غزنویان در خراسان و توابع آن، نهضت علمی ایران در برخی رشته‌ها، به ویژه علوم دینی، کم‌کم به خارج از ایران و به ویژه به مرکز مهم شیعه، نجف، منتقل شد. در این میان علمای تفسیر نیز مانند سایر عالمان دینی، به تحصیل و تدریس در جوار بنیان‌گذار مذهب شیعه، حضرت علی (علیه‌السلام) بیشتر تمایل داشتند». از این دوره میراث‌های ماندگاری در تاریخ قرآن به جای مانده است که از آن جمله می‌توان به تفسیر سجستانی و نسخه توپقایی اشاره کرد.

عین المعانی فی تفسیر السبع المثانی

یکی از تفاسیر باقی‌مانده از ایران عهد غزنوی «عین المعانی فی تفسیر السبع المثانی» اثر مجدالدین ابوعبدالله محمد بن طیفور سجاوندی غزنوی مشهور به ابن طیفور (م ۵۰۶ ه‍.ق) است. این تفسیر در چند جلد، به زبان عربی و به شیوه ادبی نگارش یافته است. گفته شده تنها نسخه باقی مانده از این کتاب، نسخه موجود در قاهره است.

این تفسیر از جمله تفاسیر مقریانی است این تفاسیر در کنار مباحث قرائی، به مباحث ادبی، به خصوص اعراب توجه ویژه‌ای داشتند. از دیگر تفاسیر مقریانی می‌توان به تفسیر نصر بن علی فسوی معروف به ابن‌ابی مریم مقری فارس و تفسیر علی بن محمد بن عبدالصمد سخاوی اشاره کرد.

مجدالدین ابوعبدالله محمد بن طیفور غزنوی سجاوندی از مشاهیر تفسیر و علوم قرآن و نحو و صاحب تالیفات متعدد بود. وی منسوب به سجاوند (سگاوند) قصبه یا محلی از توابع کابل یا بامیان می‌باشد. سجاوندی در تفسیر و مسائل مربوط به قرآن صاحب‌نظر بوده است و کتاب‌هایی در این باب نوشته است. از جمله کتاب الموجز است که در پنج نوع وقف سخن گفته است. وی همچنین خلاصه‌ای از کتاب تفسیرش با عنوان انسان عین المعانی نوشته است. او کتابی به زبان فارسی به نام ذخیر ثمار در معنای اخبار سیدمختار دارد. الوقف و الابتدائ که در آن از هفت نوع وقف سخن گفته است، علل القرائت و الايضاح فی الوقف و الابتداء در چند جلد از دیگر آثار سجاوندی است.

به نظر می‌رسد شیوه کتابت وی در یکی از کتاب‌هایش که در آن علامت‌های وقف را با رنگی مشخص یا با آب طلا مشخص کرده و از آن به بعد منشاء اصطلاح قرآن سجستانی شده است که به هر قرآنی که با طلا یا اطراف نوشته‌ها مطلا شده باشد، گفته می‌شود. از سوئی دیگر سجاوندی نخستین کسی است که نشانه‌هایی وضع و تعیین کرد که در بالای کلمات قرآنی نوشته شده است تا هنگام تلاوت قرآن مجید با توجه به آن علائم و رعایت آنها خللی در معانی آیات پدید نیاید.

سجاوندی شش حرف به عنوان نشانه وقف وضع نموده که مشهور به رموز سجاوندی است و عبارتند از: م - ط - ج - ز - ص - لا. هر قرآنی که این نشانه‌ها در آن به کار رود، قرآن سجاوندی خوانند.

نسخه توپقایی

نسخه قرآنی معروف به نسخه توپقایی دیگر اثری است که در دوره غزنوی نگاشته شده است. عثمان بن حسین و راق غزنوی این نسخه را نگاشته است.

نسخه توپقایی یک اثر هنری کم‌نظیر -اگر نگوییم بی‌بدیل- است. آن هنرمند سحرآفرین که نسخه توپقایی را کتابت و تذهیب کرده عثمان بن حسین و راق غزنوی است. وی نام خود را به عنوان کاتب و مذهب این اثر در پایان نسخه توپقایی آورده و به کتابت و تذهیب آن در ماه‌های سال 484 ق تصریح کرده است.

در پایان نسخه توپقایی، نوشته‌ای به خط کوفی و به جوهر زراندود در دو صفحه نوشته شده است. این نوشته نشان می‌دهد که نسخه توپقایی -و طبعاً دوره کامل آن- به دستور سلطان ابوالمظفر ظهیرالدوله رضی‌الدین ابراهیم بن مسعود بن محمود بن سبکتکین (451-492 ق)، پانزدهمین پادشاه از سلسله غزنوی، کتابت شده است.

سلطان ابراهیم دستور خوشنویسی آن را به عثمان بن حسن و راق غزنوی داده است تا نسخه‌ای سزامنند قرآن و تفسیر کرماند

کتابخانه سلطنتی او فراهم آید و به این ترتیب یکی از شاهکارهای هنر قدسی در نیمه دوم سده پنجم هجری به یادگار بماند.
میثم قهوه‌چیان